

4. Єленський В. Протестантизм у ХХ столітті: тенденції змін // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні [Текст] / В. Є. Єленський. – К. : Гносис, 2001. – С. 196–202.
5. Заватский В. Евангелическое движение в СССР после Второй Мировой войны [Текст] / В. Заватский. – М. : [б. и.], 1995. – С. 37.
6. Мельник В. І. Новий тип віруючого у п'ятидесятництві [Текст] / В. І. Мельник – К. : Вид-во Т-ва «Знання» УРСР. – 1991. – 48 с.
7. Мельник В. Концепція соціального Євангелія у контексті суспільної активізації протестантизму // Церква і соціальні проблеми [Текст] / В. Мельник. – Львів : Поліграфтехнік, 1994. – С. 246–255.
8. Слободяник В. А. Очерки по истории пятидесятничества (с комментариями) [Текст] / В. А. Слободяник. – Ирпень : Ирпен. библиотечный семинарий ВСО ЕХБ, 2000. — 320 с.
9. Яроцький П. Л. Український протестантизм учора і сьогодні // Віче [Текст] / П. Л. Яроцький. – К., 1994. – № 11. – С. 33–38.

Дмитрук Игорь. Социокультурная идентичность украинского пятидесятничества. В статье осуществлена попытка проанализировать социокультурную идентичность украинского пятидесятничества. Адаптация и развитие украинского протестантизма имело достаточно сложную историю становления и распространения на украинской территории. Начиная с XVI в., в Украине проникают новые христианские реформаторские движения. Это создало благоприятную почву для новой волны протестантизма уже в XX в. Активное развитие пятидесятничества на юге Украины расширило свое влияние на всю территорию страны. Пережив советскую религиозную политику, деятели ХВЕ начали создавать собственную культурно-идентичную прослойку общества, тем самым отражая свою уникальную идентичность и принадлежность к определенной религиозной группе.

Ключевые слова: пятидесятники, социокультурность, украинская идентичность, протестантизм, гомилии, харизма.

Dmyruk Igor. Socio-cultural identity of Ukrainian Pentecostal Movement. The paper is feasible to analyze socio-cultural identity of Ukrainian Pentecostalism. Adaptation and development of Ukrainian Protestantism had a very complex history of formation and distribution in Ukraine. Beginning in the 16th century, in Ukraine are beginning to penetrate new Christian reform movements. This created a fertile ground for a new wave of Protestantism in the 20 th century already. Active development of Pentecostalism in southern Ukraine has expanded its effects on the entire territory of Ukraine. Having survived the Soviet religious policy Pentecostal leaders have begun to create a culturally identical stratum of society. Thus reflecting its unique identity and membership in a particular religious group.

Key words: Pentecostalism, Socio-culturalism, Ukrainian identity, protestantism, homily, charisma.

Стаття надійшла до редколегії
25.11.2013 р.

УДК 2-1 Фейербах

Євген Распопов

Сутність релігії як чинник іморталізму в концепції Людвіга Фейєрбаха

Стаття аналізує специфіку релігійної природи безсмертя та воскресіння у творчості відомого німецького філософа Людвіга Фейєрбаха. Здійснено спробу іморталогічного аналізу релігійного світогляду на основі основних робіт Фейєрбаха. Показано, що проблема безсмертя в релігійній системі має свої специфічні чинники, власну природу, що відображено в психології поведінки носіїв релігійної віри. Творча спадщина видатного філософа допомагає з'ясувати глибинну сутність цієї проблеми.

Ключові слова: іморталізм, безсмертя, особисте безсмертя, релігійна свідомість, антропологізм, природа релігійності.

Мета статті постає у спробі з'ясувати глибинну сутність проблеми релігійного іморталізму, природи релігії та віри в безсмертя у творчій спадщині відомого німецького філософа Людвіга Фейєрбаха. Час Фейєрбаха припав на особливий розквіт німецької класичної філософії. Ідея безсмертя імпонувала всім представникам німецької класики – від Канта до Шеллінга; причому їхні

ідеалізм часто відображався як замаскована теологія, у межах традиції якої і намагалися триматися провідні представники. Однак сміливість Фейєрбаха полягає саме в тому, що мислитель не побоявся вийти із меж релігійного догматизму й проаналізувати антропологічний підхід до розуміння сутності безсмертя та релігії.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Творчість Людвіга Фейєрбаха та його філософія релігії і сьогодні актуальні для багатьох дослідників. Релігієзнавча концепцію Людвіга Фейєрбаха досліджували багато учених, зокрема А. Арбадьєв, М. М. Григор'ян, Г. М. Лішвіц, які наголошували специфіці атеїстичних елементів у світогляді філософа щодо питань іморталізму. Антропологічну сутність і генезу іморталізму в проблемі релігійного світогляду аналізували такі дослідники, як Б. Е. Биховський, В. Н. Кузнецов, К. Н. Любутін. Сутнісні проблеми академічного релігієзнавства, погляди Людвіга Фейєрбаха висвітлено в роботах А. Колодного, Л. Филипович, П. Яроцького, А. Чернія та ін.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Постать Людвіга Фейєрбаха в історії філософії належить до того періоду розвитку філософської думки (XVIII – XIX ст.), яка отримала назву німецької класичної філософії. Незважаючи на те, що Берлінський університет славився іменами Гегеля, Шелінга, Фіхте, усе ж значну роль Людвіга Фейєрбаха особливо слід відзначити – в розвитку філософської думки. Поза сумнівом, видатний мислитель імпонував і філософам – матеріалістам та ідеалістам. Багато робіт видатного мислителя створено саме в «гегелівський» період, коли об'єктивний ідеалізм, пов'язаний з іменем Гегеля полонив розум багатьох філософів своєї епохи. Безперечно, відданим прихильником Гегеля, Фейєрбах не був ніколи. Коли Гегель у Берлінському університеті розпочинав викладати свою філософію релігії і теологію, Людвіг Фейєрбах не зміг погодитись з ідеєю Гегеля про Абсолютний Дух, що нагадувало протестантську релігійну свідомість та богослов'я, а тому формує свою позицію і філософську концепцію. Філософія Фейєрбаха, яка стосується природи й сутності релігії, дуже глибока. Його аналіз християнства абсолютно не однобокий, звідси впливає його специфіка уявлень про безсмертя, що має чітко окреслений характер.

Свою філософську позицію Фейєрбах шліфував довго. Власне, його антропологізм як погляд на релігію виник і сформувався не одразу.

Людвіг Андреас Фейєрбах народився 27 липня 1804 року в місті Ландсхуті, що в Баварії. Батько мислителя – Ансельм Фейєрбах – позиціонував себе як умілий знавець-практик у галузі юриспруденції та криміналістики, що приносило порівняно непоганий дохід. Закінчивши гімназію, майбутній мислитель вирішив своє життя присвятити теології та глибокому вивченню богослов'я. Навчаючись в університеті міста Гейдельберга 1823 року, майбутній філософ проявляє задоволення межами релігійного догматизму. Неприязнь до теології, як зазначає К. Любутін, – наслідок догматичних, формальних, релігійних лекцій професора Паулюса [1; с. 171]. Його тематичні лекції, за словами Фейєрбаха, постають «ницістю, сліпотою та обмеженні мисленням ортодоксальної думки» [6, с. 172]. Фейєрбах без обирає переїзд до Берліна; міста, у якому зумів прославитися відомий мислитель Гегель. «Не богослів'я, а філософія. Не віра, а мислення» стає головним кредо всього життя мислителя.

Під час навчання на факультеті теології він захопився ідеями доктора Карла Дауба. «Жива думка, нав'яна філософським ученням Гегеля, наповнює лекції логічним змістом, заставляє думати», – пише у своїх спогадах Фейєрбах [9, с. 7]. Відомо, що виникає конфлікт із батьком Фейєрбаха, який переконував сина залишити заняття філософією, оскільки воно цілком було неprestижним і малооплачуваним. Однак мислитель наполіг на власній позиції і, перебуваючи в університеті Берліна, захоплено студіює двічі курс гегелівської логіки, історії філософії. Гегель доволі помітно вплинув на раннього Фейєрбаха. Однак не слід забувати також, що Гегель – помітна і впливова фігура для всієї Німеччини: студенти філософського факультету з неабияким інтересом слухають лекції філософа. Захопили вони і молодого філософа Фейєрбаха. Власне, своє «спасіння у філософії», а не в теології позначилося на першій роботі Фейєрбаха, якою була його дисертація, захищена в Ерлангенському університеті 13 грудня 1828 року. На сорока двох сторінках, написаних латинською мовою, Фейєрбах у стилі гегеліанського ідеалізму пише «Про єдиний, всезагальний і безкінечний розум».

Однак недовго Фейєрбахові імпонувало гегеліанство. Погляд на природу й сутність людини в ній стали тим дискусійним предметом, які розмежували погляди Гегеля та Фейєрбаха. Філософ не зміг погодитись із позицією Гегеля щодо християнства та релігії загалом. Ставши приват-доцентом

Ерлангенського університету, Фейєрбах пише важливу роботу, у якій аналізує проблеми іморталізму. 1830 року він анонімно публікує «Думки про смерть та безсмертя». Зміст іморталічних переконань мислителя – заперечення концепції безсмертя душі. З його автобіографії відомо, що за свою позицію, як лише стало відомо про авторство Фейєрбаха, довелося розплатися філософові не лише конфіскацією книги, а й викладанням філософії. Однак позиція, яку обстоював Людвіг Фейєрбах, не стала каменем спотикання для подальшої наукової діяльності. Більше того, Фейєрбах, пише три томну роботу з історії філософії й особливу увагу звертає на вчення філософів-матеріалістів, глибоко досліджує французьке Просвітництво, високо оцінює роль його представників, робить докладні виписки, чітко аналізує аргументи щодо матеріалістичного розуміння природи релігії та безсмертя. «Атеїзм Фейєрбаха, – зазначає М. Григорян, – продовженням атеїзму французьких матеріалістів» [8, с. 24]. Посилилися звинувачення, чи істинним є твердження щодо того, що напрацювання Фейєрбаха компілятивні й лише відштовхувалися від поглядів своїх попередників. Безперечно, що ні. М. Григорян підтверджує цю думку: «...його не задовольняли спроби раціоналістичної інтерпретації біблійних міфів як символічних переказів» [7; с. 60].

Особливе значення філософії Фейєрбаха полягає в докладному аналізі феномену релігії, і християнства зокрема. Філософія релігії Фейєрбаха – об'єктивне, антропологічне вчення, звідки й детермінується позиція філософа щодо іморталічних переконань та пояснення причин віри в потойбічне життя. Фейєрбах доходив висновку, що природа – перший і визначальний об'єкт релігії. Однак ця позиція філософа стосується лише раннього етапу його творчості. Пізніше Фейєрбах у своїх «Лекціях про сутність релігії» в новому варіанті викладає цю проблему, формулюючи через почуття залежності людини.

Найперше, щоб остаточно відповісти на запитання щодо позицій Фейєрбаха в питанні безсмертя, слід неодмінно зачепити позицію німецького мислителя щодо проблеми дефініції та визначення релігії. Важливо, наголошує дослідник Фейєрбаха В. Кузнецов, що концепція сутності християнства й релігії загалом є «першим проявом зрілого матеріалістичного прояву світогляду Фейєрбаха» [3, с. 254]. Подібне підтверджують і дослідник А. Арбадьєв, уважаючи, що в них чітко окреслено атеїстичні переконання філософа [1, с. 15]. Філософ, обстоюючи позицію антропологізму, намагався зрозуміти, яка ж природа релігії; у чому її особливість; що змушує людину постійно балансувати між «любов'ю до Бога» та «любов'ю до ближнього». Відповісти на це питання можна, беручи за основу чотири основних положення Людвіга Фейєрбаха про релігію:

1. Релігія, за переконаннями мислителя, характеризує людську свідомість і є її невід'ємним елементом. Людська свідомість визначає характер релігійних відносин, сукупну систему релігійних правил і культової діяльності. Бог, на думку філософа, є «фантастичним образом у людській свідомості, який певним чином відображає її власну сутність» [9, с. 141]. Однак Фейєрбах не зводить таке трактування релігії лише через призму фантастичних образів. Пішовши глибше й занурившись глибше в сутність релігійної свідомості, на відміну від своїх попередників філософів-матеріалістів, Фейєрбах доводить, що сенс релігійної віри таких, як відносини «об'єкта іншого об'єкта, іншої істоти» [9, с. 145] Думка про божество і благоговійні відчуття перед ним постають не що інше, як приховане, шанобливе та люб'язне ставлення до іншої людини, однак приховане в релігійних почуттях. Фейєрбах із цього приводу писав у роботі «Сутність релігії»: «божественна сутність – ніщо інше, як людська сутність, очищена, звільнена від індивідуальних меж, тобто від дійсної, тілесної людини, об'єктивованої... як сторонньої, окремої сутності» [7, с. 132] Тобто йдеться в переконаннях Фейєрбаха про «дезіндивідуалізацію релігії», що проявляє себе в любові до Бога, яка неодмінно персоніфікується в любов до ближнього – іншого суб'єкта. Це явище трактують як благоговійне ставлення до людських досконалостей. Наприклад, любов у родині до матері, батька, дружини й дітей є певним компонентом психологічних відчуттів, які відображають взаємодію суб'єкт-об'єктних відносин. Такі й подібні почуття, на думку Фейєрбаха, завуальовані в релігійній свідомості. Бог – розкриття сутності внутрішнього «Я». Такий антропологічний фундамент сутності релігії є тим, що Фейєрбах називає «торжественним розкриттям таємних скарбниць людини, визнання її таємничих промислів, відкрите сповідання його таємниць любові» [8, с. 200].

2. Релігія, з позиції Фейєрбаха, виступає як «родова» й суспільна сутність людини [8, с.136]. Він указує на те, що внутрішнє буття людини пов'язане з її родом, сімейними й суспільними відносинами. Причому в релігійному світогляді об'єктом людської свідомості виступає не лише як уся

сукупність індивідуальних особливостей людини, а й, насамперед, родової сутності. Суспільне буття в релігії філософ інтерпретував у вузькому сенсі, коли йдеться про взаємовідносини двох людей, пов'язаних почуттям любові. «Така взаємодія є відображенням сутності людини, що є родовою в божественному образі», – пояснює філософ у «Сутності релігії» [8, с. 135].

3. Природу релігії Фейєрбах убачав не лише через класичне пояснення, як страх перед невідомим, так часто потрактовано у творах французьких матеріалістів. Філософ не зміг погодитись із думкою, що джерело будь-якої релігії полягає лише в невігластві людини стосовно себе та в недосліджуваних природних феноменах. Думка, як наголошує Б. Биховський, про те, що релігія виникає «в результаті зустрічі невігласа з шахраєм» не є для Фейєрбаха «достатнім поясненням життєвості й могутності віри» як релігійного явища [2, с. 55]. Релігійна сутність, за Фейєрбахом, як влучно наголошує Б. Биховський, – «складова частина, що утворює глибоке знання і сукупність позитивних емоцій» [2, с. 59]. Такий підхід до розуміння сутності релігій є нічим іншим, як комбінація і навіть синтез знання та емоцій. Однак як тільки філософське знання розпочинає розривати істинну антропологію світоглядної релігійної картини, Фейєрбах уважав, що «релігійний погляд на божество ледь не автоматично зникає» [9, с. 115]. Адже відносини «людина – Бог» – утаємничений прояв взаємовідносин «Людина – людина» Це можна простежити на прикладі роботи «Сутність християнства». Якщо розгляд релігії «істинної», що неодмінно ґрунтується на принципах людських взаємовідносин і відвертих сповіданнях антропологізму, то, відповідно, такий підхід плавно переходить до релігійної рефлексії, яка змушена підійти критично до осмислення віри богословської й догматичної. Релігія, за Фейєрбахом, – це «ставлення людини до власної сутності» [9, с. 115]. Тому стає зрозумілим, що це і є справжньою сутністю релігії: «чим людяніший Бог, тим більше людина відмовляється від своєї суб'єктивності [9, с. 110]». Точно до навпаки – «щоб збагатити Бога – потрібно... щоб Бог був усім, а людина повинна стати нічим [9, с. 111]».

4. На думку Фейєрбаха, релігія і мораль самі по собі постійно протистоять між собою і немає виникає потреби в їхньому синтезі. Філософ не вбачає, що корінь релігії пов'язаний певним чином із бажанням людської досконалості засобами моралі, законами. Навпаки, падіння моральних норм, за концепцією філософа, призводить до того, що релігійна віра, яка стоїть завжди, зазвичай, вище моралі, може лише деформуватися під дією людських бажань та прагнень змінювати мораль у зв'язку з власними амбіціями. У цьому і є сенс прив'язки релігії до моралі, що виступає еталоном досконалої поведінки й досконалості загалом. Основним джерелом досконалості постає винятково Божественний Абсолют. У роботі «Сутність релігії» Фейєрбах зазначає: «де мораль концентрується на теології, а право – на Божих настановах, там можна виправдати найбільш аморальніші, несправедливі та ганебні речі [9; с. 175]». Так само, як мораль і обов'язок вірянина допомагає людині сконцентрувати свій погляд на свого ближнього, що відбивається в християнській заповіді: «Люби ближнього свого», «Любіть своїх ворогів» тощо.

Неможливо, торкаючися проблеми релігії, не розглядати збоку її головний компонент, притаманний усім її системам – віри в потойбіччя та безсмертя. Філософ переконує себе в тому, що без віри в безсмертя та загробне життя релігія втрачає будь-який зміст. Власне, безсмертя, а не мораль є домінуючим стрижнем релігії. Особливу, чітко виражену форму безсмертя в релігії філософ аналізує на прикладі близької для нього релігії – християнства. Ще у своїх «Думках про смерть та безсмертя», у яких не приймається за істинну теза про можливість безсмертя душі, Фейєрбах вже не анонімно, а у більш відкритій формі подає проблему безсмертя у своїх нових роботах. У його роботі «Сутність християнства» можна простежити концепцію заперечення безсмертя, у якій наведено чимало аргументів, здатних пояснити таку позицію.

Не погодившись із Гегелем щодо взаємозв'язку філософії та релігії, Людвіг Фейєрбах повністю протиставляє їх, як дві протилежні картини світу. Б. Биховський відзначає, що, за переконаннями пізнього Фейєрбаха, «Гегель надто раціоналізує релігію; у Фейєрбаха філософія зобов'язується відмовитись від релігії [2, с. 58]». Погляд на релігію і проблему безсмертя стає головною причиною розриву Фейєрбаха з гегельянством.

Що ж змушує людину сприймати за чисту монету віру в загробне життя? На думку філософа, це умови й середовище людського існування. Людська екзистенція, яка формується під впливом таких факторів, зокрема, як традиція, мораль, право, звичаї відбиваються в духовному світогляді людині та її самовідчуженні. Фактично в умовах, коли люди безсилі забезпечити себе земними благами й

важко страждають від їхньої відсутності. «Тоді неодмінно поведінка віруючої людини до Бога зумовлена тим, що він як всемогутній повелитель зможе подати їй ці блага. Однак сама відсутність їх тісно пов'язана з можливістю в бутті поза матеріальному, світі досконалішому, неземному», – пише Фейербах у «Сутності християнства» [9, с. 179]. Філософ констатує, що діалектика релігійної свідомості – це «завжди бажання кращого, стремління до щастя, стану блаженності [9, с. 179]». Однак саме у фантазії вона реалізовується, як стверджує Фейербах, найкраще тією мірою, наскільки її бажання в земному бутті втілюються тією або тією мірою [9, с. 180]. Фейербах описав такий стан людини в наступній формі: «Де ти не чуєш жалобних пісень про смертність... там ти не почувеш і хвалебних гімнів безсмертним і блаженним богам [9, с. 185]».

Принцип іморталізму в релігії характеризується конкретним психологічним «механізмом», що продукує уявлення про потойбіччя та роль божества в ньому. Навіть сама ідея бути безсмертним і бути носієм вічного іноді в релігії розкривається як більш важливе, аніж просто віра в богів. Віра в безсмертя, як наголошує в «Сутності релігії» Фейербах, разом із комунікативним аспектом між буттям земним і буттям небесним допомагає отримати психологічно розраду в людських стражданнях, водночас як і будь-яка віра в надприродне небезпечно деформує людські бажання або іноді культивує в людині такі прагнення, що абсолютно не відповідають тому, що здатне сприяти подальшому щастю людини. На думку В. Кузнецова, у Фейербаха основною метою кожного вірянця є «істина теоцентризму та спасіння душі в ньому [3, с. 174]». Із цього неодмінно випливає, що принцип іморталізму, в християнському розумінні цього слова, полягає в тому, що «істинне християнство не містить в собі жодного принципу, жодного мотиву для матеріальної культури [9, с. 187]». Фейербах уважає, що культура християнських народів не лише не виживає з християнства за своїм принципом, а стає зрозумілою лише відштовхуючися від критики, відкидання християнства. Роль християнства в досягненні лише як інструмент, але не як головна ціль, культура в ній лише має практичний характер. Тут домінуючим постає не віра в Бога безпосередньо як така, а передусім, задоволення матеріальних та естетичних потреб. Саме тому, як уважають, можна пояснити причину відмови перших християнських спільнот у Римській імперії від надмірного використання мистецтва. Очікування «Другого Пришестя» – той чинник, який у свідомості первісних християнських общин доволі віддано приймав ідею про краще життя з Христом на небі, ніж на землі, сповненій стражданнями та муками. Це чітко простежується в гомілетичі апостольських послань текстів Нового Заповіту. Бажання отримати безсмертя і не померати є «... бажанням, що з самого початку є рівно-сильним бажанням щодо самозбереження», – пише мислитель у 15 розділі «Сутності християнства» [9, с. 167]. Людський огляд страждання інших, людське безсилля перед хворобою, старістю і смертю лише підсилюють прагнення людини жити вічно й не полишати всіх радощів земних благ: «Усе, що живе, прагне ствердити себе, бажає жити, відповідно, не померати. ...Це на початку негативне бажання під гнітом життя, особливо громадянського, політичного життя, відображається в розумі та серці пізніших поколінь позитивне забарвлення і перетворює в бажання жити, і притому в кращому житті, після смерті [7, с. 168]».

Отже, якщо згідно з ученням Фейербаха, безсмертя є тим ключовим поняттям, що здатне залежати від певних умов, то постає логічне запитання: у чому ж доказ і сутність безсмертя в релігійній картині світу? Там же філософ доводить лише одну єдину важливу тезу: «усі докази безсмертя не є достатніми [8, 170]».

Фейербах виводить таке судження не лише з власних міркувань про умовність безсмертя, що є залежним від певних природних, соціальних й антропологічних факторів. Позиція філософа в питанні іморталізму випливає з доказів того, що «розум не здатен навести їх, тим більше довести їх [8, с. 171]». Раціоналізм філософа в проблемі безсмертя випливає з тієї тези, що «розум не здатен надати впевненості в продовженні мого особистого існування, а я потребую цієї впевненості», – розмірковує Фейербах [8, с. 168]. Власне, тому, безсилля людини, відчуття залежності й тривоги грає ключову роль у тому, що людина шукає вихід у породжуючих фантазіях, уявленнях про загробне життя. Природа людини шукає утіху, – саме тому в людській уяві виникають фантастичні уявлення богів, надприродних істот, що, зазвичай, мають набагато потужніший вплив на людське буття та людську волю. Фейербах стверджує, що людина об'єктивує свою сутність і робить себе предметом цієї об'єктивованої сутності, що перетворює суб'єкт в особистість [9, с. 168]». Дослідник німецької класичної філософії В. Кузнецов, аналізуючи релігієзнавчий аспект філософії Фейербаха, вважає, що

«Бог, як особливий об'єкт шанування, постає ніби фантастичний образ у людській свідомості і є відображенням їх власної сутності» [3, с. 170].

Проблема безсмертя постає не лише як стрижень релігійного світогляду, а й насамперед як проблема особистого безсмертя. Ключову роль ця проблема зіграла й у філософії Фейєрбаха на прикладі аналізу християнської релігії. Власне, у християнстві Фейєрбах найбільше шукає відповідь на питання особистого безсмертя. У п'ятнадцятому розділі роботи «Сутність християнства» Фейєрбах докладно аналізує особисте безсмертя людини крізь призму явища воскресіння, на якому ґрунтується християнство. Воскресіння як компонент танатологічної рефлексії постає не просто як факт безсмертя, але і як констатація факту смерті та повернення знову до життя загалом у житті вічному. Досліджуючи й заглиблюючись у природу та зміст воскресіння, Фейєрбах згідний із думкою про те, що «безсмертя розуму, духу здаються християнам доволі абстрактними... вони думали про особисте безсмертя, запорукою чого стало воскресіння тіла [9, с. 185]». Не залишається і найменшого сумніву, що воскресіння в тілі для християнина є найвищим торжеством. При цьому сам факт можливості воскреснути з мертвих і знову жити є важливішим для християнського іморталізму, аніж ідея безсмертя душі. Кінець земної історії і майбутнє воскресіння в тілі, з погляду мислителя, не постає просто, як кульмінаційний історичний факт, а персоніфікований зміст надії кожного вірянина.

Однак, без жодного сумніву, виникає проблема щодо важливості й переваги воскресіння над загальною концепцією безсмертя, яку сприймали адекватно навіть язичницькі вірування. Важливо ще раз наголосити на тезі, що була сформульована вище про те, що впевненість особистого безсмертя є однією з головних проблем, якщо йдеться про вірогідність доказів безсмертя. І в цьому, як констатує філософ у «Сутності християнства», сумніви виникають найбільше [9, с. 175]. Для цього потрібне, як уважав мислитель, фактичний доказ та підтвердження: «А це останнє можливе дане мені лише тоді, коли померлий, у смерті якого ми раніше були переконані, встане з труни, причому цей померлий повинен бути не простим смертним, а швидше праобразом для інших, отож його воскресіння повинне слугувати гарантією воскресіння іншим [9, с. 187]». Однак, як уважає філософ, «цього не могло відбутись звичайним чином і про це практично ніхто не говорить [9, с. 188]». Власне, як лише людина помирає це й закінчується смертю і лише надією, з погляду християнського світогляду, на воскресіння. Безсилля, як каже Фейєрбах, породжує «вихід у багатьох фантастичних образах і психологічного носій релігійної віри сприймає набагато простіше кризові ситуації» [9, с. 189]. Релігія в цьому разі блокує бажання людини до кращого життя в земній сфері буття і концентрує на небесному. І не лише концентрує, а й здійснює заміну трансформаціям, що мають місце в майбутньому. Саме такий сенс віри в безсмертя та воскресіння і складає основу іморталізму Людвіга Фейєрбаха. Філософ не побоявся здійснити докладний матеріалістичний аналіз структури релігійної свідомості.

Нині результати, над якими працював мислитель, актуальні для сучасної психології релігії, здатної пояснити такі феномени, як теопаталогія, релігійний невроз, пояснення поведінки вірянина загалом. Підхід, сформований Фейєрбахом у питаннях релігії, є доволі актуальним і в майбутньому буде використовуватися для подальшого дослідження релігійних феноменів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Безумовно, підхід до розуміння релігії і проблеми безсмертя у Фейєрбаха – не просто констатація факту, а й, насамперед, той феномен, який впливав на філософські погляди мислителя в подальшому. Його позиція щодо релігії переростає швидко в критику ідеалістичної філософії і його матеріалізм має чітку раціональну позицію. У цьому чи не основна заслуга Фейєрбаха у філософії загалом. Фейєрбах абсолютно не зміг погодитись із тезою тотожності буття і мислення. Основа, на яку спирався філософ, – це «буття – суб'єкт, мислення – предикат». Матеріалізм Фейєрбаха допоміг глибше проаналізувати сутність релігії, природу та витоки сутності безсмерті. У подальшому творчість Людвіга Фейєрбаха варто оцінювати в питаннях релігійної психології, сучасних секуляризаційних процесах та комунікативних аспектах релігійної взаємодії.

Джерела та література

1. Арбадьев А. И. Атеизм Людвиг Фейербаха / А. И. Арбадьев. – М. : [б. и.], 1975. – С. 167–181.
2. Быховский Б. Э. Людвиг Фейербах / Б. Э. Быховский. – М. : Мысль, 1967. – С. 157–215.
3. Кузнецов В. Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII – начала XIX века : учеб. пособие для ун-тов / В. Н. Кузнецов. – М. : Высш. шк., 1989. – С. 320–325.

4. Колодний А. М. Академічне релігієзнавство. Курс лекцій / А. М. Колодний. – К. : [б. в.], 2006. – С. 320–325.
5. Кушаков Ю. В. Историко-философская концепция Л. Фейербаха. Теория, методология, конкретные результаты / Ю. В. Кушаков. – Киев : [б. и.], 1981.
6. Лишвиц Г. М. Атеизм Людвиг Фейербаха / Г. М. Лишвиц. – Минск : [б. в.], 1978.
7. Фейербах Л. Сущность христианства // Избранные философские произведения / Л. Фейербах : в 2 т. ; вступ. ст. М. М. Григорьяна. – М. : [б. и.], 1955. – С. 5–9.
8. Фейербах Л. Избранные философские произведения / Л. Фейербах : в 3-х т. ; вступ. ст. М. М. Григорьяна. – М. : [б. и.], 1955. – С. 29–32.
9. Фейербах Л. Сущность христианства / Л. Фейербах. – М. : Мысль, 1965. – с.
10. Черній А. М. Релігієзнавство / А. М. Черній. – К. : Академвидав, 2005. – С. 80–115.

Распопов Евгений. Сущность религии как фактор иммортализма в концепции Людвиг Фейербаха.

Статья анализирует специфику религиозной природы бессмертия и воскресения в творчестве известного немецкого философа Людвиг Фейербаха. Осуществлена попытка анализа иморталогического религиозного мировоззрения на основе основных трудов Фейербаха. Показано, что проблема бессмертия в религиозной системе имеет свои специфические факторы и природу, что отражено в психологии поведения носителей религиозной веры. Творческое наследие выдающегося философа помогает выяснить глубинную сущность данной проблемы.

Ключевые слова: иммортализм, бессмертие, личное бессмертие, религиозное сознание, антропологизм, природа религиозности.

Raspopov Yevgen. The Essence of Religion as a Factor in the Concept of Immortalism Ludwig Feuerbach.

The article analyzes the specifics of the religious nature of immortality and resurrection in the works of the famous German philosopher Ludwig Feuerbach. An attempt imortology analysis of religious outlook based on the major works of Feuerbach. It is shown that the problem of immortality in the religious system has its own specific factors, its nature, which is reflected in the behavior of media psychology of religious faith. The artistic heritage of outstanding philosopher helps to find out the deep essence of the problem.

Key words: immortalism, immortality, personal immortality, religious consciousness, anthropological, religious nature.

Стаття надійшла до редколегії
04.04.2013 р.

УДК 2–184(=161.2)

Ірина Клімук

Українські релігійні стереотипи в контексті формування сучасної релігійної ідентичності

У статті проаналізовано проблему взаємозв'язку релігійних стереотипів та ідентичності. Розкрито сприйняття релігійних стереотипів особистістю і їх вплив на формування індивідуальної та колективної релігійної ідентичності сучасного українця.

Ключові слова: стереотип, релігійний стереотип, індивідуальна релігійна ідентичність, конфесійна ідентичність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Релігійна ідентичність не є незмінною, фіксованою константою, яка дана людині від народження, а конструюється індивідом залежно від індивідуальних особливостей і соціальних умов. Важливу роль у формуванні релігійної ідентичності й міжконфесійних відносин відіграють численні релігійні стереотипи – узагальнені образи про об'єкт, групу, які подають у вигляді стислого висновку. Світ, у якому ми живемо, сповнений стереотипами – етнічними, політичними, гендерними, віковими, культурними, мовними, релігійними. Вони впливають на формування не лише політичних поглядів, а й світогляду людини, її моральних норм, релігійних переконань, а загалом ідентичності. Релігійні стереотипи, з одного боку, орієн-